

İNGİLİZ YÜZBAŞI STEWART'IN KONYA KONSOLOSLUĞU
ve
ADLİ YÖNETİME DAİR RAPORU (1879-1882)

Musa ŞAŞMAZ*

ÖZET

D. H. Stewart, 1879 yılında Konya'da konsolosluk yapmak üzere İngiliz Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve bu görevi 1882 yılına kadar devam etmiştir. Stewart'ın Konya'ya konsolos olarak görevlendirilmesinin sebebi, kendisiyle beraber Anadolu'ya gelen konsolosların isimleri, Stewart'ın konsolosluğu esnasında dolaştığı mahaller ve buralara dair raporları hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ana konusu ise Stewart'ın konsolosluğu hakkında genel bilgiler verdikten sonra, onun 23 Eylül 1880'de Konya'daki adli işleyiş ve bozukluklara dair yazdığı genel bir raporu ortaya koymaktır. Ayrıca Osmanlı vilayetlerinde konuşlanmış ve Osmanlı'daki adli işleyişe dair rapor yazan İngiliz konsolosların listesi de verilmiştir.

***British Captain Stewart's Consulate at Konya
and
His Report on the Administration of Justice***

SUMMARY

This paper is to do research on the consulate of D. H. Stewart appointed by the British government to the province of Konya between 1879 and 1882. It also focuses on the reasons both for Stewart and other British consuls appointed to the various provinces of the Ottoman Empire after the Treaty of Berlin 1878 together with their names and dates of their arrival to the assigned consular areas. It gives information on Stewart's trips to the other areas and his observations on the deficiencies and mal-administrations there.

Having given these basic informations on the consulate of Stewart, it lists the names of consuls who had written reports on the administration of justice with their dates and consular areas. Finally, it is concentrated in detail on the report of Stewart concerning the administration of justice in Konya province dated from 23 September, 1880.

Anahtar Kelimeler

Konya, Konsolos, Stawart

---

* Doç.Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu çalışmada Stewart Konya'ya gelmesi esnasındaki genel durum, konsolosların Anadolu'ya gönderilme sebepleri ve Stewart'ın konsoloslugu esnasındaki faaliyetleri ile diğer İngiliz konsoloslarının adli yönetim hakkındaki raporları ortaya konmuştur. Özellikle bu çalışmanın maksadı Konya vilayetindeki adli durumun Stewart'ın müşahedesiyle yansıtılmasıdır. Bunun için de Stewart'ın kaleme aldığı ve İngiliz Dışişlerine gönderdiği tüm raporlar görülmüştür.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ni müteakip imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile Kıbrıs Sözleşmesi'nin ilgili maddesi doğrultusunda Anadolu Ermenilerinin durumlarını sözde düzeltme ve onları Çerkez ve Kürtlere karşı korumak amacıyla İngiliz Hükümeti Berlin Antlaşması'nın hemen akabinde Osmanlı topraklarının önemli noktalarında konuşlanmak üzere konsoloslar tayini kararı aldı. Bu kararı alan sadece İngiliz Hükümeti değildi. Anadolu'nun bir başkasına kaptırmama duygusu, Rus Hükümeti'ni harekete geçirmiş ve bu maksatla Manastır'a konsolos olarak tayin edilen M. Maximoff buradan alınarak Ekim 1878'de Diyarbakır'a konsolos olarak tayin edilmiştir.

Bunun üzerine İngiliz Büyükelçisi Layard, İngiliz Dışişleri Bakanı Marquis of Salisbury'ye yazdığı mektupta bir İngiliz konsolosunun Doğu Anadolu'ya atanmasının Rus entrikalarını engellemek için şart olduğunu belirtmiştir.¹ Bir hafta sonra İngiliz Büyükelçisi Layard, Dışişleri Bakanı Salisbury'den gelecek herhangi bir talimatı beklemeden Yüzbaşı Trotter'a bir mektup yazarak onu Erzurum konsolosluguna tayin etmiştir.² Trotter, Rusların işgal ettiği yerlerden antlaşmaya göre geri çekilip çekilmedikleri, Rusların özellikle Ermeniler arasında fitne ve fesat çıkarmalarına engel olunması, Ermenilerin can ve mallarının Müslümanlarca tecavüzüne mani olunması ve idari mekanizmada vuku bulacak aksaklıkların düzeltilmesi konusunda üzerine düşeni yapacak ve

---

¹ Layard'dan Salisbury'ye, no 1290, 19 Ekim 1878, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Kew, Londra, bundan sonra Foreign Office (FO) şekliyle zikredilecektir, FO 424/76.

² Layard'dan Salisbury'ye, no 1316, 24 Ekim 1878, FO 424/76.

bunlar hakkında Büyükelçi Layard'ı bilgilendirecekti. Trotter 10 Kasım 1878'de Erzurum'a varıp görevine başladı.³

Trotter'ın akabinde Anadolu Genel Konsolosu olarak C. W. Wilson 24 Nisan 1879'da görevlendirildi.⁴ Wilson bu görevi icra etmek üzere 24 Temmuz 1879'da Sivas'a geldi ve görevine başladı.⁵

Wilson 6 Ağustos 1879 tarihli Salisbury ve Layard'a yazdığı mektubunda Kayseri'ye tayin edilen Cooper'ın 12 Temmuz'da ve Konya'ya tayin edilen D. H. Stewart'ın ise 28 Haziran 1879'da konsolosluk yapacak mahallerine vardıklarını bildirmiştir. Anakara'ya tayin edilen Gavin Gatheral ise 2 Haziran 1879'da Ankara'ya ulaşmıştır.⁶

Yardımcı konsolos D. H. Stewart 28 Haziran 1879'dan 8 Ocak 1880 tarihine kadar Konya'da kalmış ve buradan Anadolu Genel Konsolosu Wilson ile İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard'a Konya'daki ahvale dair raporlar göndermiştir.⁷ Stewart Konya'dan Beyşehir, Karaağaç ve Isparta güzergahından Antalya'ya gelmiş ve kışın soğuk günlerini burada geçirmiştir. Anadolu Genel Konsolosu Wilson Anadolu'da yaptığı turu tamamlayıp geri Sivas'a dönene kadar Stewart'ın Sivas'a giderek kendi yerinde yani Sivas'ta kalmasını istemiştir. Bu doğrultuda Stewart da Antalya'dan hareketle 23 Mart 1880'de Sivas'a gelmiştir.⁸ Burada Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre

³ Trotter'dan Salisbury'ye no 2, 13 Kasım 1878, FO 195/1211, ss. 40-47; FO 424/77, ss. 48-50; British Museum, Layard Papers, Additional Manuscripts (bundan sonra Layard Papers Add Mss) 39151, folio(f) 114-115; **Turkey** no 19 (1879), ss. 1-3; **Turkey** no 54 (1878), ss. 48-50. İngiliz konsoloslarının 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi akabinde Anadolu'ya gelişleri ile ilgili detay için bakınız, Musa Şaşmaz, "İngiliz Kaptan Cooper'ın Kayseri Konsolosluğu (1879)", **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri** (11-12 Nisan 1996), (Kayseri 1997), ss. 325-336.

⁴ Salisbury'den Wilson'a, 24 Nisan 1879, **Turkey** no 10 (1879), ss. 63-64.

⁵ Wilson'dan Salisbury'ye, no 12 ve 8, 6 Ağustos 1879, FO 195/1239 ve FO 78/2987; Layard Papers Add Mss, 39153, ff. 132-133 ve **Turkey** no 10 (1879), ss. 126-128.

⁶ Gatheral'den Layard'a, 7 Haziran 1879, Layard Papers Add Mss, 39153, f. 39 ve **Turkey** no 10 (1879), ss. 95-96.

⁷ Stewart'tan Wilson'a no 1, 13 Ocak 1880, FO 195/1300.

⁸ Stewart'tan Layard'a, no 8, 26 Mart 1880, FO 195/1301.

uygulanacak reformları tesbit için Anadolu'da araştırma yapan Baker Paşa ile ona eşlik eden Said Paşa ile karşılaştılar.⁹

Konya'da Stewart'ın yerini ise, bir müddet için, Ankara'da yardımcı konsolos olarak konuşlanmış olan Gavin Gatheral, Bursa gezisi dönüşünde Konya'ya 22 Nisan 1880'de uğrayarak doldurmuş,¹⁰ ancak burada fazla kalmayarak 28 Nisan'da Ankara'ya varmıştır.¹¹

Stewart Sivas'ta iken Sivas vilayetinin Tokat ve Amasya sancaklarına ziyarette bulunarak o bölgede olup-bitenleri teftiş etmiş ve gördüğü aksaklık ve bozuklukları İngiliz Büyükelçisi Layard'a iletmiştir.¹² Stewart 27 Haziran'da Aziziye'ye (Pınarbaşı), 30 Haziran'da Kayseri'ye,¹³ oradan da yoluna devam ile muhtemelen Temmuz'un ikinci haftasında Konya'ya geri dönmüştür.¹⁴ 1880 Kasım'ına kadar Konya merkezde kalmış, Kasım ayı başında Karaman, Ermenek, Kelendere, Silifke ve Mersin'i kapsayan bir araştırma gezisi yapmış, 16 Kasım 1880'de Konya'ya geri dönmüş¹⁵ ve 1 Aralık'ta da Antalya'ya gideceğini İngiliz Büyükelçisi Goschen'e bildirmiştir.

İfade ettiği gibi Stewart'ın Konya'dan hareketi 1 Aralık'ta değil, ancak 6 Aralık'ta olmuştur. 6 Aralık'ta Konya'dan çıkmış, Ilgın, Tepeköy, Karayük, Akşehir ve Burdur istikametini takiben Antalya'ya 23 Aralık 1880'de varmıştır.¹⁶ Antalya'da kışı geçirmiş ve Goschen'in talimatı üzere Halep konsolosluğunu yapmak için Nisan 1881'de

⁹ Stewart'tan Layard'a, no 11, 18 Nisan 1880, FO 195/1301.

¹⁰ Gatheral'den Layard'a, 22 Nisan 1880, FO 424/106, no 167.

¹¹ Layard'dan Granville'e, no 504, 11 Mayıs 1880, FO 78/3086.

¹² Stewart'tan Layard'a, no 13, 27 Mayıs 1880, FO 195/1301.

¹³ Stewart'ın 14 no ve 30 Haziran 1880 tarihli raporu için bakınız, Goschen'den Granville'e, no 142, 13 Temmuz, FO 78/3089.

¹⁴ Stewart'tan Goschen'e, no 15, 22 Temmuz 1880, FO 195/1301.

¹⁵ Stewart'tan Goschen'e, no 23, 24 Kasım 1880 FO 195/1301 ve yine bakınız Goschen'den Granville'e, no 646, 6 Aralık 1880, FO 78/3099.

¹⁶ Stewart'tan Goschen'e, no 25, 23 Aralık 1880, FO 195/1301 ve yine bakınız St. John'dan Granville'e, no 18, 7 Ocak 1881, FO 78/3273.

Antalya'dan hareketle kıyı şeridini Alanya, Anamur, Silifke, Kelendere, Mersin ve Adana'yı takiben Halep'e 11 Nisan 1881'de ulaşmıştır.¹⁷

Stewart Halep'te iken, Halep valisi Cemil Paşa, Deyre'l-Zor Mutasarrıfı olan Ali Paşa'yı yetersizliği sebebiyle görevinden almak istemişti. Ali Paşa'nın iyi ve dürüst bir yönetici olduğunu, bundan da öte İngilizlere karşı sempati duyduğunu ve dost olduğunu öğrenince, Stewart, Ali Paşa ile Zor sancağını 21 Mayıs'ta ziyarete gitmiştir. Halep'te bulunan eski İngiliz konsolosu Henderson'un da Ali Paşa ile arasının iyi olduğunu öğrendiğinden, İstanbul İngiliz Büyükelçisi Plunkett'e yazdığı mektupta, *“Valinin kendi memurlarını seçmesine karışmamı ne denli tasdik edersin bilmem, fakat Henderson'un Ali paşa'yı desteklediğinden dolayı, aşağı yukarı onun siyasetini devam ettirmekten başka bir yolum yoktur”* diyerek Halep'e döndüğünde *“Ali Paşa'nın Zor sancağı mutasarrıflığında kalması için ısrarlı olacağını”* Büyükelçiye bildirmiştir.¹⁸

Ancak Stewart açık delil olmadıkça yabancı bir güç tarafından kişilerin görevden alınması veya göreve getirilmesine karşı olduğunu, çünkü bu tür hareketlerin kişileri kızdıracığı, kıskançlığa sevk edeceği, hatta düşmanlığa yol açacağını ileri sürmüştür. Nitekim Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalan göçebe bedevi Araplar arasında dolaşırken, Ali Paşa'nın görevinden alındığı haberini almıştır. Bu haber, Stewart'ın hayretine rağmen, oradaki göçebe halk tarafından sevinçle karşılanmıştır.¹⁹ Bu da gösteriyor ki, Ali Paşa'nın Stewart veya Henderson'un tanıdığı gibi, pek de makbul birisi olmadığını göstermektedir.

Bu arada Haziran 1880'de Halep, Zor sancağı ve tüm Suriye'de bulunan göçebe Arap aşiret ve kabilelerini dolaşmış ve onlara hediye

¹⁷ Stewart'tan Goschen'e, no 2, 17 Nisan 1881 tarihli rapor için bakınız, Goschen'den Granville'e, no 343, 2 Mayıs 1881, FO 78/3278.

¹⁸ Stewart'ın 21 Mayıs tarihli raporu için bakınız, Plunkett'ten Granville'e, no 475, 13 Haziran 1881, FO 78/3280

¹⁹ Stewart'ın no 17 ve 26 Haziran 1881 tarihli raporu için bakınız, Dufferin'den Granville'e, no 568, 13 Temmuz 1881, FO 78/3281.

olarak *hilatlar* vermiştir. Bu durum Babıali tarafından protesto edilmiş, ancak Stewart hediye vermenin oralarda adet olduğunu ve her gittiği yerlerde “ne hediye getirdiniz” diye sorduklarını, bu sebeple bunun altında kötü bir niyetinin olmadığını beyanla kendisini savunmuştur.²⁰ Bu konu Stewart’ı çok kızdırmış ve rahatsız etmiş olsa gerek ki, Eylül-Ekim 1881’de Antalya’ya geri döndükten sonra dahi raporlarında bu konuyu işlemeğe devam etmekteydi.²¹

20 Mart 1882’de İngiliz Büyükelçisi Dufferin’in yeni konsolos düzenlemesi teklifi ve Dışişleri Bakanı Granville’in de 31 Mart 1882’de tasdiki sonrası, Stewart, Dersim vilayetine konsolosluk yapmak üzere tayin edilmiştir.²² Stewart daha sonra Harput ve Dersim’e gitmiş, 22 Ağustos 1882’de de Dersim vilayetinin ahvaline dair geniş bir rapor tanzim etmiştir.²³ Stewart’ın bundan sonra nereye gittiğine dair kesin bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Muhtemelen ya İngiltere’ye geri dönmüş ya da İngiliz Dışişleri Bakanlığınca başka bir mahalle gönderilmiştir.

İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Granville, 4 Ağustos 1880’de İstanbul’daki Büyükelçisi Goschen’e yazdığı mektupta Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz konsoloslarına talimat vererek onların Osmanlı İmparatorluğu’ndaki vilayetlerde bulunan ticari, hukuk ve ceza mahkemelerindeki adli yönetim ile özellikle Hıristiyanların şahitliğinin ne oranda Türk mahkemelerinde kabul gördüğüne hakkında birer rapor

---

²⁰ Babıali’nin İngiliz Büyükelçiliği’ne verdiği memorandum için bakınız, Dufferin’den Granville’e, no 495, 21 Haziran 1881, FO 78/3280 ve Stewart’ın 3 Ağustos 1881 ve 23 nolu raporu için ise bakınız, Dufferin’den Granville’e, no 698, 16 Ağustos 1881, FO 78/3283.

²¹ Stewart’tan Dufferin’e, no 2, 18 Ekim 1881, FO 195/1363 ve Anadolu Genel Konsolosu Wilson’un bu konuya dair yorumu için ise bakınız, Wilson’dan Dufferin’e, no 29, 26 Ekim 1881, FO 195/1363 ve Dufferin’den Granville’e, no 971, 7 Kasım 1881, FO 78/3287.

²² Dufferin’den Granville’e, no 199, 20 Mart 1882, FO 78/3282 ve Granville’den Dufferin’e, 31 Mart 1882, FO 424/132, s. 101.

²³ Stewart’ın Dersim vilayetine dair 22 Ağustos 1882 tarihli raporu için bakınız FO 195/1405.

yazıp kendisine gönderilmesini talep etmiştir. Earl Granville bu raporların İngiliz Parlamentosuna sunulacağını da yazısında eklemiştir.²⁴

Earl Granville'in direktifi doğrultusunda Büyükelçi Goschen, Osmanlı topraklarında konuşlanmış tüm İngiliz konsoloslarına Earl Granville'in isteğini iletmış ve adli mekanizmadaki bozukluklar ile Hıristiyanların şahitliklerinin mahkemelerde ne denli kabul gördüğü hakkında raporlar düzenleyip kendisine en kısa sürede göndermeleri talimatını 16 Ağustos 1880'de yazmıştır. Osmanlı'nın değişik vilayetlerinde konuşlanan İngiliz konsolosları raporlarını tanzim etmişler ve 1880 yılının sonuna kadar da Büyükelçi Goschen kanalıyla İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Granville'e ulaştırmışlardır. Dikkati çeken nokta tüm İngiliz konsoloslarının bu konuda rapor yazıp göndermedikleridir. Rapor tanzim edip gönderen konsolos ve onların sorumlu oldukları konsolosluk bölgeleri aşağıdaki gibidir.

Konsolosluk Mahalli	Raporu Tanzim eden Konsolos	Tarih
İstanbul	M. Stavrides	16 Eylül 1880 ²⁵
Samos	D. L. Marc	9 Eylül 1880 ²⁶
Cidde	V. Palfrey Burrell	14 Ekim 1880 ²⁷
Trabzon	Alfred Biliotti	4 Ekim 1880 ²⁸
Anadolu (genel)	C. W. Wilson	1 Eylül 1880 ²⁹
Sivas	Herbert Chermiside	8 Ekim 1880 ³⁰

²⁴ Earl Granville'den Goschen'e, 4 Ağustos 1880, **Turkey** no 8 (1881), no 1.

²⁵ **Turkey** no 8 (1881), ss. 1-3.

²⁶ **Turkey** no 8 (1881), ss. 38-40.

²⁷ **Turkey** no 8 (1881), ss. 40-44.

²⁸ FO 195/1329, Biliotti'nin 35 nolu raporu ve yine bakınız, **Turkey** no 8 (1881), ss. 44-51.

²⁹ Gerçekte bu rapor 29 Haziran 1880'de hazırlanıp 30 Haziran'da İngiliz Büyükelçisi Goschen'e gönderilmiş ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı da bunu 13 Temmuz'da almıştır. Muhtemelen Wilson'un bu raporu İngiliz Dışişlerinde hayranlık uyandırmış olsa gerek ki, Dışişleri Bakanı Granville'de yukarıda belirtilen talimatı, İstanbul'daki elçisi Goschen'e vermek zorunda kalmıştır. Wilson'un raporu için ise bakınız FO 195/1300, no 35 ve yine **Turkey** no 8 (1881), ss. 51-66.

³⁰ **Turkey** no 8 (1881), ss. 66-75.

Hüdavendigâr, Kastamonu, İzmit	Picton Warlow	13 Ekim 1880 ³¹
Adana	Ferdinand Bennet	32
Konya	D. Stewart	23 Eylül 1880 ³³
Halep	Konsolos Catoni	15 Ekim 1880 ³⁴
Girit	Thomas B. Sandwith	22 Ekim 1880 ³⁵
Kudüs	Noel Temple Moore	23 Ekim 1880 ³⁶
Beyrut	John Dickson	21 Ekim 1880 ³⁷
Lazkiye	N. Vitali	16 Ekim 1880 ³⁸
Trablus	J. Blanche	7 Ekim 1880 ³⁹
Sayda	Habib Abela	24 Eylül 1880 ⁴⁰
Hayfa	Dr. J. Schmidt	4 Ekim 1880 ⁴¹
Şam	Thos S. Jago	11 Ekim 1880 ⁴²
Erzurum	William Everett	23 Ekim 1880 ⁴³
Selanik	J. E. Blunt	2 Aralık 1880 ⁴⁴
Teselya	Henry Z. Longworth	22 Eylül 1880 ⁴⁵
Epir	C. A. Blakeney	20 Kasım 1880 ⁴⁶
Drama	Dr. Pecchioli	25 Eylül 1880 ⁴⁷
Serez	_____	15 Ekim 1880 ⁴⁸
Kasandra	_____	49
İzmir	Geo Dennis	24 Aralık 1880 ⁵⁰

³¹ **Turkey** no 8 (1881), s. 76.

³² **Turkey** no 8 (1881), ss. 76-78.

³³ FO 195/1301; FO 78/3096; FO 424/107, no 154/4 ve **Turkey** no 8 (1881), ss. 78-80.

³⁴ **Turkey** no 8 (1881), ss. 81-82.

³⁵ **Turkey** no 8 (1881), ss. 82-86.

³⁶ **Turkey** no 8 (1881), ss. 86-88.

³⁷ **Turkey** no 8 (1881), ss. 88-92.

³⁸ **Turkey** no 8 (1881), ss. 92-93.

³⁹ **Turkey** no 8 (1881), ss. 93-94.

⁴⁰ **Turkey** no 8 (1881), ss. 94-95.

⁴¹ **Turkey** no 8 (1881), ss. 95-96.

⁴² **Turkey** no 8 (1881), ss. 96-100.

⁴³ **Turkey** no 8 (1881), ss. 106-112.

⁴⁴ **Turkey** no 8 (1881), ss. 113-121.

⁴⁵ **Turkey** no 8 (1881), ss. 121-123.

⁴⁶ **Turkey** no 8 (1881), ss. 123-124.

⁴⁷ **Turkey** no 8 (1881), ss. 124.

⁴⁸ **Turkey** no 8 (1881), ss. 125-128.

⁴⁹ **Turkey** no 8 (1881), ss. 128-129.

Çeşme-Scio adası	D. Anamissaki	51
Midilli	Charles Roboly	52
Rodos	Edmund Calvert	20 Ekim 1880 ⁵³
Bağdad	J. P. C. Robertson	13 Aralık 1880 ⁵⁴

Yukarıda zikredilen konsoloslar kendi bölgelerinde adaletin işleyişinde gördükleri aksaklıkları kaleme alıp İngiltere'ye göndermişlerdir. Bu çalışmanın konusu ise Konya'da bulunan Stewart'ın Konya'daki adliyeye dair gözlemlerini aktarmaktır.⁵⁵ Şimdi Stewart'ın bu konudaki değerlendirmesini aktaralım.

Stewart'a göre, Konya merkez ve vilayet genelindeki mahkemeler için olumlu düşünce vermek mümkün değildir. Gerçi 1880'deki adliye müfettişinin yaptığı bazı gelişme ve düzeltmeler olsa bile, mahkemelerdeki yetersizlik herkesçe müşahede edilmektedir. Başlıca problem, görevlilerin çoğunda mevcut olan kayıtsızlık, vurdum duymazlık ve rüşvet yeme gibi hastalıklardır. Çıkarılan bütün kural ve kanunlara rağmen, mahkemelerde bağımsız yargı tam manasıyla adalet dağıtmamaktadır. Resmi işlerde dalaverecilik ve rüşvetçiliğin yaygın olması, adaletin güçlü olan veya fazla rüşveti verende kalmasına yol açmaktaydı. Eğer zanlı, rüşvet vermeye yanaşırsa veya güçlü ve etkili dostları varsa, onun mahkum edilmesi hemen hemen mümkün değildi. Mahkum edilse bile süresi dolmadan çok önce serbest bırakılmaktaydı. Bazen de sahipsiz veya korumasız zengin şahıslardan zorla para çarpmak için onlara karşı sık sık dava açılır ve onlardan para gasp edilirdi. Bunların yanı sıra bir davanın sona ermesi için haftalar, aylar ve hatta yıllar gerekirdi. Davalar defalarca ertelenir ve sonunda davacı çaresiz olarak ya davasından vazgeçmek veya yüklüce rüşvet vermek zorunda kalırdı. Bu gecikmeler özellikler tutuklular için esef verici idi. Çünkü onlar bazen hapsedilir, hücrelere kapatılır ve bunların davalarına yıllarca bakılmazdı. Türkiye'deki kurumların çoğunda olduğu gibi, mahkemelere

⁵⁰ **Turkey** no 8 (1881), ss. 129-140.

⁵¹ **Turkey** no 8 (1881), ss. 140-142.

⁵² **Turkey** no 8 (1881), ss. 142-143; FO 195/1307 ve FO 78/3137.

⁵³ **Turkey** no 8 (1881), ss. 143-149; FO 195/1307 ve FO 78/3137.

⁵⁴ **Turkey** no 8 (1881), ss. 149-150.

⁵⁵ FO 195/1301; FO 78/3096; FO 424/107, no 154/4 ve **Turkey** no 8 (1881), ss. 78-80.

dair kanunlar da nispeten yeterli, hatta ülke şartlarına göre, çok gelişmiş sayılabilirdi. Ancak bunlara nadiren riayet edilir veya yürürlüğe konulurdu. Adaletsizlik ve skandallar genelde zanlı ve şahitlerin ilk sorgulaması esnasında kanunlara uyulmayarak gerçekleştirilirdi. İlgili kanuna göre, bu ilk sorgulama bizzat müstantık (sorgu hakimi) tarafından bir mahkeme katibi ile yapılması gerekirken bu kurallara nadiren uyulmakta idi. Zanlı dahil müstantık ve katip ile yapılan sorgulamanın bizzat üçü tarafından imzalanıp mahkemeye yollanması zarureti vardı. Fakat genelde sadece 270 kuruş maaşlı katip kanun ve kurallara aykırı olarak bu tutanağı muhtemelen kendisi hazırlıyor ve genelde de okumaz yazması olmayan zanlılara tutanakta ne olduğunu bilmeden tasdik ettiriliyordu. Başka bir tahkike gerek duyulmadan da dava sonuçlandırılıyordu.

Stewart'a anlatıldığı kadarıyla, her ne rüşvet ve yolsuzluk yapılıyorsa bu özel sorgulama anında gerçekleşmekte idi. Katip adeta müstantığın adına belki de aracı olarak zanlı ile pazarlığa girip rüşvete karışmakta, zanlı, tavrı doğrultusunda hak ettiğinden fazla cezaya çarptırılmakta veya suçlu dahi olsa rüşvet ile serbest kalabilmekte idi. Konsolosa göre, adli reform yapılacaksa bu konuda ilk işin müstantık dairesinin ortadan kaldırılmasıdır.

Konya'da mevcut adliye memurlarından bazıları tabii olarak iyi niteliklere sahiptiler. Mesela, kadı dürüst, ancak dini taassubundan dolayı fanatik birisi olduğu iddia edilmektedir. Kadı hem İstinaf mahkemesinin (Civil Appeal Court), hem de Şer'i mahkemenin başkanı yani hakimi idi. Stewart'ın kanaatine göre, kadı şer'i ve mecelle kanunları dışındakilere karşı yani Avrupa kaynaklı kanunlara karşı nefret duymakta idi, dolayısıyla bu tür fanatiklerin şer'i mahkeme dışındaki mahkemelere tayinlerinin men edilmesini önermekte idi.

Bidayet mahkemesinin hukuk dairesinde(civil section of the court of First Instance) bir başkan (hakim), bir aza ve bir başkatip vardı ki, bunlar da yukarıdakiler gibi dini fanatikler ve mümkün olduğu kadar kararlarını dini nokta-i nazardan veyahut şer'i hükümlerin tesirinde kalarak vermekte idiler. Bidayet mahkemesinin ceza dairesi (criminal

section of the court of First Instance) en önemli mahkeme olup burada davalar çok geç sonuçlanmakta idi. Bu mahkemedeki celseler saatlerce sürmesi gerekirken, çok kısa yapılmakta dolayısıyla davalar yıllarca sürmekte idi. Üstelik davaların ağır olması sebebiyle en yüksek meblağlı rüşvetin döndüğü yerlerden birisi burası idi. Bu ceza mahkemesinin başkanı (hakimi), Stewart'a göre, çok akıllı fakat vicdansız biri idi. Konya ulemalarından birinin oğlu idi. Hem kendi, hem de babası rüşvet ve irtikap konusunda meşhurlardı. Kendisi ve babasının mahkeme üzerindeki etkileri sonucu, onlar Konya'da adeta kral gibi idiler. Örneğin, bu mahkemede görevli müstantik babasının hizmetçiliğini yapmış idi. Yine bu mahkemenin müdde-i umumi muavini kendisinin kayın biraderi idi. Bu iki memur rüşvet konusunda meşhurlardandı. Bu kişiler hakkında bir çok şikayetler olmakta, ancak yüksek makamda oldukları için bunları cezalandırmağa kimsenin gücü yetmemekte idi. Yalnız babası 1870'li yıllarda yaptığı suistimaller sebebiyle İstanbul'dan gönderilen bir emir ile bir müddet için görevinden uzaklaştırılmıştı. 1877-78'de ceza mahkemesi reisi olan oğlu Konya evkaf müdürü oldu ve bu müdür de Konya'da Piroğlu vakfını idare etmekte idi. Bu kişi müdür olmadan vakıf müdürüne yıllık 150 kuruş para ödenirken kendisi bunu 70 bin kuruşa çıkarmış ve bu dolandırıcılık İstanbul'a iletilmiştir. İstanbul'dan gelen emir üzerine evkaf müdürü görevinden azledilmiş ve aldığı paraları geri ödemesi istenmiştir. Ancak fakir olduğunu ifade ile bu paraları ödemeyip affını istemiştir. Bunun üzerine defalarca hapse atılmış ancak bidayet mahkemesi reisinin etki ve aracılığı ile her defasında serbest bırakılmıştır. Yaklaşık 30 kadar Müslüman-Hıristiyan 1880 yılı ortalarında bu görevlinin rüşvet aldığı, haksızlık ve zulüm yaptığına dair şikayet dilekçelerini İstanbul'daki adliye nezaretine göndermişler fakat herhangi bir cevap alınamamıştır. Bu da gösteriyor ki, İstanbul'daki görevlilerin de durumu bidayet mahkemesi ceza dairesi reisinden farklı değildi.

Ticaret mahkemesi de yetersiz olup bu mahkemenin reisinin tayini Kastamonu'ya çıkarılmıştır. Reis, Stewart tarafından beceriksiz ve kabiliyetsiz biri olarak tavsif edilmektedir. Bu göreve paşanın hizmetçisi olduğundan dolayı getirildiği öne sürülmektedir.

Vilayet merkezindeki mahkemelerin durumu böyle iken sancak ve kaza merkezlerinde olan mahkemelerin durumu Konya merkezde olanlardan daha kötü durumda idi. Buna istisna sadece Isparta ve Antalya'daki mahkemeler olup buralardaki adli yönetim nispeten iyi durumdadır. Ancak buralarda da kötü örnekler vardı. Örneğin Isparta ticaret mahkemesi reisi olan kişi cahil bir ayyaş idi. Bunun hakkında sayısız şikayet yapılmış fakat hala görevini sürdürmekte idi. Bunun sebebi de Isparta mutasarrıfının kayın biraderi olması idi.

Konya vilayetindeki Hıristiyanların şahitliğine gelince, bunların şahitliği şer'i mahkemeler hariç diğer mahkemelerde kabul edilmekte idi. Konya vilayet mahkemelerinde Hıristiyanların şahitliğinin kabulü İngiliz konsoloslarının Anadolu'ya gelmeleri akabinde başlamış olduğu öne sürülmektedir. Teoride yapılması gerekenler ancak pratiğe konsolosların girişim ve mahalli görevlilere tazyikleri ile bunların şahitliği kabul görmüştür. Buna rağmen Hıristiyanlar şahitlik yapmağa, görevlilerinde onların şahitliğine pek istekli olmadıkları da bir gerçektir. Zaten küçük merkezlerde Hıristiyanlar, kendilerini zor duruma sıklamak için de bundan imtina ediyorlardı. Mahkeme meclislerine de nüfusları nispetince Hıristiyan memur ve aza tayin edilmekte idi. Bazı yerlerde mesela Beyşehir'de Müslüman ahali bu uygulamaya karşı çıkıp tepki göstermişlerdir. Tayin edilen yerlerde de zaten Hıristiyanların görevi katiplikten öte değil yani etkisiz durumda idiler.

1880 yılında bir iki yıl öncesinde adli mekanizmada vuku bulan usulsüzlük, haksızlık veya davaların ertelenmesine dair örnekler Konya'daki mahkemelerin durumunu daha iyi ortaya koyacaktır.

1- 1879'da Arap İbrahim ve Ahmet isimli kişiler Tutto adlı bir kadının evine girip evini soymuşlar ve kadını da boğazlayarak ipe bağlamışlardır. Bu kişiler işini bitirip olay mahallini terk etmeleri üzerine kadının komşuları gelip kadını kurtarmışlardır. Bu kişiler daha sonra yakalanıp hapse atılmışlar, davaları da bidayet mahkemesi ceza dairesince görülmüş ve ilgili kişiler üç buçuk yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır. Ancak cezaya çarptırıldıktan yedi ay sonra bu kişiler ceza dairesi reisi ki, yukarıda bahsedilen reis ve mudde-i umumi muavini

tarafından serbest bırakılmıştır. Tacize uğrayan ve evi soyulan kadın bu kişiler tarafından kendisine tekrar saldırılır korkusuyla yaşamaktaydı. Bu sebeple kadın adliyeye defalarca bunları tekrar tutuklatıp hapse attırmak için müracaat etmiş fakat bir sonuç alamamıştır.

2- Mustafa ve Ramazan adlı iki kişi beş yıldır hapiste bekletilmekte olup davalarının duruşmasını beklemekte idiler. Bu süre zarfında herhangi bir tahkikat dahi yapılmamıştır. Suçlandıkları konu ise çalıntı eşyanın bu kişilerce satın alındığıdır. Bu kişilerin suçu sabit olsa bile, verilecek ceza üç yıldan fazla olamazdı.

3- 1878'de Minos oğlu Mesrob üç kişi tarafından Botsa köyü kenarında öldürülmüş, zanlılar yakalanmış ve on beş yıla mahkum edilmişlerdi. 1879'da yani bir yıl sonra Mesrob'un ağabeyi Johannes de öldürülmüş, Johannes ile ilgili dört kişi yakalanmış, tahkikat yapılmış fakat bu kişilere hiçbir ceza verilmeden serbest bırakılmışlardır. 1880 yılında Konya hapishanesinde yangın çıkmış ve bundan istifade ile yedi kişi hapishaneden kaçmışlardır. Bu kişiler herhangi bir takibe uğramadan Konya'ya on saat uzaklıktaki Gürekli köyünde serbestçe yaşamakta idiler. Zaptiyenin bu kişileri tekrar yakalama gibi bir niyetleri yoktu. Çünkü bu kişiler zengin ve varlıklı ailelerden idi.

4- Zelle'de 1877'de Hacı Annanya'nın karısı öldürülmüştü. Hacı Sofiola, Hacı Mikail ve Johannes'ten şüphelenilerek hapse atıldı. Tahkikat tutuklamadan dokuz ay sonra başlatıldı ve Hacı Sofiola isimli kadın serbest bırakıldı, ancak bir müddet sonra serbest bırakılan bu kadın tekrar hapse atıldı. Bu dava bidayet mahkemesi ceza dairesinde üç yıldır devam etmekte idi. Kadının kocası davanın bir an önce sonuçlanması ve eşinin serbest bırakılması için sayısız müracaatına rağmen, dava 1880 Eylülünde hala devam etmekte idi. Sofiola'nın kocası varlıklı ve zengin birisi iken, bu olay sonunda bütün varlığını eşini hapisten kurtarmak için harcamıştır.

5- 1880 yazında Hatunsaray'da Ciğer Hüseyin öldürülmüş ve zanlı olarak da Topal Mustafaoğlu ve karısı tutuklanmıştı. Topal Mustafaoğlu, Ciğer Hüseyin'in babasına kan bedeli olarak yüz meciydiye

teklif etmiş fakat reddedilmişti. Topal Mustafaoğlu ve karısı bidayet mahkemesi ceza dairesince suçlu bulunmuş, ancak cezanın çeşit ve süresi belirlenmemişti. Cezanın tescil ve tayini için ilgili mahkemeye bir çok dilekçe verilmiş ancak bunlardan bir sonuç alınamamıştır.

6- Cakabağ köyünde ise Hacı Hasan, Finike adlı bir kadını zorla kaçırmış, kocasının takibi esnasında kocasını Hacı Hasan yaralamıştır. Finike'nin kocasının dava açması üzerine Hacı Hasan bidayet mahkemesi ceza dairesince on sekiz aylık bir hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak hapis cezası almasından iki ay sonra ceza dairesi reisi tarafından serbest bırakılmıştır.

7- Konya'ya yakın Hoca Cihan köyü bağlarında bir adam öldürülmüş, katil zanlıları yakalanmış, mahkeme edilmiş ve suçlu bulunmuşlardır. Fakat herhangi bir ceza tayin edilmemiştir. Bunların tutuklanmasından birkaç gün sonra da hapisanede yangın çıkmış ve bu kişiler de kaçmışlardır. Katiller Hoca Cihan köyüne geri dönüp hiçbir şey olmamış gibi orada serbestçe hayatlarını devam ettirmekte idiler. Bunların tekrar yakalanıp hapse atılması gibi bir teşebbüs dahi yapılmamıştır.

8- Ladik sakinlerinden Seyyid ve Süleyman, bir erkek çocuğa tecavüzdən dolayı suçlanmış olup on aydır herhangi bir mahkeme yapılmaksızın hapiste tutulmakta idiler. Ceza dairesi bu konuda herhangi bir tahkikat dahi başlatmamıştır. Üstelik bu suçlamaya dair herhangi bir şahit dahi bulunmamakta idi. Ancak adı geçen zanlılar Seyyid ve Süleyman zengin kişilerdi. Muhtemelen konsolosun bu dava hakkında çalıştığını haber alan ceza dairesi reisi herhangi bir tahkikat ve inceleme yapmadan bu iki kişiyi 23 Eylül 1880 günü serbest bırakmıştır.

23 Eylül 1880 tarihinde Konya mahkemelerine dair raporunu tanzimden sonra yardımcı konsolos D. Stewart, bidayet mahkemesi ceza dairesi reisi Tahir Bey, Mustantık Abdullah Efendi'nin buldukları görevlerden, bir daha herhangi bir göreve atanmamak üzere, azil edilmelerini İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Goschen'den talep etmiştir. Ayrıca Stewart, Goschen'e, Tahir Bey'in evkaf nazırlığı esnasında yaptığı usulsüzlüğü ortaya koymak için burada şahitlik edecek insanların

olduğunu ifade etmiştir. Zaten bu konunun İstanbul'daki görevliler tarafından dahi çok bilindiğini eklemiştir. Yukarıda adı geçenlere karşı bir çok şikayet olduğu ve bunu ispatlamak için de delil ve şahitlerinin olduğunu beyan etmiştir. Bu kişilerin Konya'da çok etkin ve güçlü olması hasebiyle yüksek makamları işgal edenlerin dahi bunlara karşı bir harekete cesaret edemediklerini, bu yüzden kendisinin Konya'da bu menfaat çetesine karşı da bir şey yapamayacağını, yapsa da bir sonuç alamayacağını Goschen'e bildirmiştir.

Elinde bu kişilere karşı bir çok şikayetin olduğunu ancak bunları tercüme edecek bir tercümanın olmaması sebebiyle, belgelerin asıllarını göndermeyi Stewart tercih etmiştir. Zaten Türk hükümetinin de bu tür çeteyi mahkemelerde reis (hakim) olarak tutmasının kendisi için pek faydalı ve elverişli olmayacağı yorumunu yapmıştır.⁵⁶

Earl Granville, Goschen'e 2 Kasım 1880'de verdiği cevapta Stewart'ın raporunda yer alan bidayet mahkemesi ceza dairesi reisi Tahir Bey ve diğer görevlilerin azilleri için Babıali'nin dikkatinin çekilmesini ve bu konuda Büyükelçi Goschen'in Babıali'ye baskı yapmasını tavsiye etmiştir.⁵⁷

Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz konsoloslarının 1870 ile 1914 yılları arasındaki raporlarında Müslüman halk ve yönetimi hakkında olumlu düşünceye tesadüf etmek çok nadirdir. Bu raporlarda verilen bilgiler genelde Müslüman ahali ile Osmanlı yönetimini tenkit etmektedir. Ancak bu bilgilerin tamamının yanlışlığını iddia etmek de doğru değildir. Konsoloslar arasında önyargılı olanlar olduğu kadar objektif ve tarafsız olanları da vardı. Kanaatimize göre, Stewart, tarafsız ve objektif olanlardan biridir. Müşahede ettikleri ve kendisine göre düzeltilmesi gereken hususları olabildiği kadarıyla objektif bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

---

⁵⁶ Stewart'tan Goschen'e, no 22, 23 Eylül 1880, FO 195/1301; Goschen'den Earl Granville'e, no 456, 12 Ekim 1880, FO 78/3096 ve FO 424/107, no 154/4; **Turkey** no 8 (1881), no 13, ss. 78-80.

⁵⁷ Granville'den Goschen'e, no 652, 2 Kasım 1880, FO 424/107

Buna göre, Konya'da adli yönetimin varlığından söz etmek mümkün değildir. Diğer konsolos raporlarına bakıldığında, bunun, yalnızca Konya ile sınırlı olmadığı, tüm Osmanlı vilayetlerini kapsadığı görülmektedir. Zaten Stewart'ın tespitlerde bulunduğu tarih, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu yıllara denk düşmektedir. Osmanlı'nın son zamanlarındaki genel bozulma adli kurumları da etkilemiş, bunlar da konsoloslar tarafından ortaya konmuştur. Üstelik Tanzimat ile başlayan ve Osmanlı'nın yıkılışına kadar devam eden yenileşme ve reform gayretleri de bu kötü gidişin varlığını tasdik etmektedir. Zaten yürürlükteki sistem ne kadar reforma tabi tutulursa tutulsun, reformu gerektirecek yeni unsurları sürekli bünyesinde barındırmıştır. Diğer bir ifade ile sistemdeki aksaklık ve yanlışları reform yoluyla sona erdirmek mümkün olmamış, sistem top yekün olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla çökmüştür.